

HAVAS FERENC

Megnyitó

Hölgyeim és Uraim, Kedves Kollégák! Az ELTE Finnugor Tanszéke nevében szeretettel és tisztelettel üdvözlöm a megjelenteket „Grammatika és kontextus: új szempontok az uráli nyelvek kutatásában” című konferenciánkon. Tanszékünk számára öröm és megtiszteltetés, hogy ilyen nagy számban jelentkeztek és érkeztek erre a rendezvényre. Egy nemzetközi konferencia megrendezése a mi tanszékünk életében is újdonságot jelent, reméljük, szervezőként mindenben meg tudunk felelni a kíváncsagságnak. A konferencia szervező bizottsága, tanszékünk munkatársai és hallgatói természetesen oroszánrészt vállaltak e rendezvény létrehozásában. Ám erőfeszítésein nem lehetek elégedettek, ha szponzoraink nem biztosították volna a konferencia megrendezésének anyagi és tárgyi feltételeit. Szponzoraink támogatásáért mindnyájunk nevében ez úton is köszönetet mondok. Engedjék meg, hogy felsoroljam őket.

Ladies and gentlemen, friends and colleagues. On behalf of the Department of Finno-Ugric Studies at the University of Budapest (ELTE) it gives me great pleasure to welcome you to our conference „Grammar and Context - New Approaches to the Uralic Languages”. An international conference is an innovation in the life of the Department and we very much hope that as organizers you will not find us wanting. In the organization of such an event the burdens have naturally fallen on the organizing committee, and on colleagues as well as students in the Department. Our efforts would, however, have been in vain had the financial and other costs of this event not been generously met by our sponsors. On behalf of all of us I take this opportunity to thank them for their invaluable support. Permit me to mention them here:

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem (University ELTE),
az Oktatási Minisztérium (Ministry of Education of Hungary),

a Finn Nagykövetség (The Embassy of Finland in Hungary),
 a Finnagora Kulturális, Tudományos és Gazdasági Központ (The Finnagora Cultural, Scientific and Economical Center),
 a CIMO/UKAN (Centre for International Mobility in Finland),
 a Magyarországi Észt Intézet (Institute of Estonian Culture in Hungary),
 a Balassi Bálint Intézet (Bálint Balassi Institute),
 a Tempus Közalapítvány (Foundation Tempus),
 a Magyar Nemzeti Múzeum (Hungarian National Museum),
 a Reguly Társaság (The Reguly Society),
 a The Vivid Incoming Company.

As the title of the conference suggests, we are making a conscious effort to suggest new directions in Uralic linguistics. Our theme is the relationship of grammar and context in the Uralic languages. With your permission, I would like to say a few introductory words about this using the other official languages of the conference as well. It is both a pleasure and an honour to see the considerable numbers that have registered for this conference.

Grammatiikka kuuluu kielitieteen triviaalien käsitteiden joukkoon, vaikkakin sen merkitys on entisestään laajentunut ja konkretisoitunut kuluneiden kahden ja puolen vuosituhannen aikana. Kuten tunnettua, „tekhné grammatiké” tarkoitti muinaisilla kreikkalaisilla ensin „gramma” ‘kirjain’ -sanana etymologian mukaisesti kirjoittamistaitoa opettavien koulujen oppiainetta. Platonin teoksissa grammatiké-termi esiintyi merkityksessä kirjain- ja äänneoppi puheen ainesosina. Kratylon-nimisessä dialogissaan, joka on eurooppalaisen kulttuurin ensimmäinen itsenäinen kieltä koskeva teoreettinen esitys, hän tutkiskelee sanojen sopivuutta.

Dialogit, jotka hän kirjoitti elämänsä loppuvaiheessa, tarkastelevat puolestaan jo väitteen tai voidaan sanoa jopa lauseen rakennetta. Näissä dialogeissa määritellyt kaksi peruskategoriaa onoma ja reema saivat seurakseen kolmannen, kun Aristoteles liittää mukaan sideainekset (syndesmoi), stoalaiset korostavat viimeksi mainituista artikulusta. Vielä merkittävämpi suoritus kuin neljännen puheenosan määrittäminen oli stoalaisten oppi toissijaisista kategorioista: heidän opetuksensa ansiosta substantiivien *luku*, *suku* ja *sija*, verbien *päälukat*, *modus*, *aikamuoto* ja *aspekti* ovat tulleet yhteiseksi omaisuudeksemme. Hellenistisen ajan suurissa yleisesityksissä on koottuna kaikki se, mitä grammatiikasta antiikin aikana tiedettiin, tässä haluan muistuttaa Dionysios Thraxin kieliopista, joka on ensimmäiseltä vuosisadalta ennen ajanlaskumme alkua, sekä Apollonios Dyskoloksen kieliopista, joka syntyi kaksi vuosisataa myöhemmin. „Kahdeksaa puheenosaa” koskevaan opetukseen latinalaisetkaan eivät tehneet paljoakaan lisäyksiä: ei edes suuri filologi Varro.

He lähinnä suorittivat pienen sanojen luokitusta koskevan uudelleenjärjestelyn ja määrittelivät tarkemmin toissijaiset kategoriat. Varhaisen keskiajan keskeiset grammatiikat, pääasiassa Donatuksen neljännellä ja Priscianuksen viidennen vuosisadan lopulla ilmestyneet, kanonisoivat tämän kielioppiperinteen.

On oluline teada, et kuigi nendes teostes tegeldi süntaksise küsimusega pikkades peatükkides, mõisteti süntaksise all tegelikult kongruentsi- ja reksiooniõpetust, seega süntagmaõpetust. See, mida traditsiooniline grammatika tänapäeval süntaksi ehk lauseõpetuse all mõistab, on grammatikatradsiooni kõige noorem osa. Esimest korda lahkas mõisteid *alus*, *õeldis*, *sihitis*, *määrus*, *täiend* kui sõnavaraõpetusest sõltumatuid funktsioone orientalist Silvestre de Sacy kaheksateistkümnendal sajandil. Sellel põhineb ka grammatika tänapäevane formaalne ülesehitus.

Ning kuigi üheksateistkümnenda sajandi esimesest kolmandikust alates nõuab grammatika mõistete hulgas, peamiselt tänu Reisigi töödele ka semantika endale kohta (kuigi sageli tulemusteta), oli kahekümnendaks sajandiks jõudnud kivineda, mõnede arvates koguni dogmaks muutuda vaatenurk, mille kohaselt grammatika on keele aluskonstruktsioon, mis - viidates Saussure'i kuulsale ütlusele - eksisteerib iseeneses ja iseenese pärast.

Seda tõekspidamist järgis ka enamus deskriptiivse ja ajaloolise grammatika koolkondi viimase kaheksa aasta jooksul. (Sellest kuuleme täpsemalt esimeses plenaarettekandes.) Termin *grammatika* tänapäeva mõistes tähistab üheaegselt nii distsipliini kui ka selle objekti, ning kui ka täpset definitsiooni on raske anda, siiski näib, et me kõik arvame päris kindlasti teadvat, mida selle all tuleb mõista.

Der Begriff „Kontext“ scheint aber noch weniger einfach definierbar zu sein, allein aus dem Grund, weil er im Zusammenhang mit der Sprache mindestens zwei Bedeutungen haben kann. Die Wurzel des Wortes ist *teg-/tog-* 'berühren', die wir sehr gut aus dem lateinischen Wort *ta(n)g-o*, *ta(n)g-ere*, *te-tig-i* kennen (vgl. *tac-t-us* 'Berührung', daraus 'Takt' und 'Takt [Taktgefühl]'); doch gehört auch das Verb *teg-o*, *teg-ere* 'decken, bedecken, verhüllen' hierher (vgl. *tog-a* 'Kleidungsstück'), das auch die Bedeutung 'als Deckung bauen, anlegen' hat (vgl. *teg-ula* 'Ziegel[stein]').

Wenn sich dann mit dieser Wurzel das Kausativsuffix *-s* (mit der Bedeutung 'machen lassen') verbindet, erhalten wir den Stamm **teg-s*, d. h. *tex-*: *texo* bedeutet soviel wie „miteinander berührt, verbunden, zusammengefügt machen, zusammenstellen, bauen“, und wenn sich dieses Zusammenfügen auf Fasern bezieht, „weben“. Von hier ausgehend bedeutet *textus* einerseits „Stoff, Gewebe“, andererseits „zusammengefügte menschliche Rede“, d.h. 'Text'. Das Wort *con-tex-tus* kann wortwörtlich „zusammengefügt, verbunden“ demnach: Textumfeld, Textumgebung, wie jedwede andere Umgebung bedeuten, mit der sich etwas – in unserem Falle die Sprache oder die sprachliche Tätigkeit – auf irgendeine Art und Weise berührt. (Zur Unterscheidung der beiden Bedeutungen

wird gelegentlich das Wortpaar *co-textus* [*Co-Text*] bzw. *con-textus* [*Con-Text*] verwendet, doch hat sich diese Unterscheidung in der europäischen Linguistik kaum eingebürgert.) Den Kontext machen also offensichtlich die übrigen Äußerungen aus, in deren Umfeld die untersuchte Äußerung konkret erklingen ist oder im allgemeinen erklingt. So ist der Kontext in irgendeinem Sinne ein Begriff innerhalb der Sprache oder innerhalb des konkreten Sprachgebrauchs.

Kontext im weiteren Sinne des Wortes kann jedoch beinahe jede außersprachliche Erscheinung sein, die den Hintergrund der Äußerungen bildet: gegenständliches oder soziales Umfeld, Hintergrundwissen, Bräuche des Benehmens, Traditionen der Genres oder des Vortrags usw. Es ist auch kein Wunder, dass sich mit diesen Fakten nicht die Sprachwissenschaft beschäftigt, bzw. sich früher beschäftigt hat, als eher die Psychologie, die Philosophie, die Ethnologie und Ethnographie, die Kulturanthropologie und andere Gesellschaftswissenschaften.

Положим все-таки, что, хотя и не можем их целиком определить, тем не менее мы даем себе отчет в том, что означает «грамматика» и что означает «контекст» в выражении «грамматика и контекст». Но даже в этом случае у нас остается еще один смутительный момент, а именно: что же означает союз «и»? А ведь в первую голову о нем-то и должна идти речь в нашей конференции! За этим словечком скрывается наше предположение о том, что – хотя под грамматикой мы подразумеваем нечто строго *внутри*-, а под контекстом нечто *внеязыковое* – оба эти имеют или по меньшей мере могут иметь связь между собой, а именно в том смысле, что контекстуальные факторы языкоупотребления оставляют заметные следы в грамматике. (Влияние в встречную сторону, в силу которого иногда и грамматика оставляет отпечатки на контексте – под которым здесь подразумевается логика или мировоззрение – гранит уже с лингвофилософской проблематикой.) В истории размышлений о языке, а особенно в его первые полторы тысячи лет, вопрос этот проблемой не оказался: любой сторонник взгляда о природном происхождении языка – так называемого принципа фюсеи – мог быть убежденным в том, что грамматика непосредственно отражает структуру действительности. В то же время нам уже не со вчерашнего дня известно о значительно большей вариации грамматического строя языка, нежели мы могли бы верить в такого вида однозначное отражение, наоборот, само собой разумеющимся предстает как раз *произвольный* в этом смысле характер грамматики.

Среди таких условий, моментом, в котором улавливается влияние контекста, если таковое существует, может оказаться не *установившаяся* грамматическая структура, а как раз *изменения* грамматического строя. Итак, анализ грамматики и контекста принципиально не обходится без диахронического подхода.

Mi itt uralisták vagyunk, vagy legalábbis egyes uráli nyelvekkel foglalkozunk. A mi konferenciánk tehát éppenséggel az uráli nyelvek szemszögéből vizsgálja a grammatika és kontextus összefüggésének problémáját, avagy a grammatika és kontextus összefüggésének szemszögéből vizsgálja az uráli nyelveket. Ez nem játék a szavakkal: minthogy csakis az egyes nyelvek nyelvek, ámde minden nyelv: nyelv, a konkrét nyelvek vizsgálatának és az általános nyelvészeti megfontolásoknak ehelyt sincsen prioritása. Csakis egymásra való tekintettel működhetnek, és egymást gazdagítják. Személy szerint ezért is várom örömmel az itt elhangzó előadásokat mint általános nyelvész és mint uralista.

Még egyszer köszöntve konferenciánk minden résztvevőjét, sok sikert kívánva az előadóknak, és tartalmas munkát mindannyiunknak, a konferenciát ezennel megnyitom.

I would like once again to thank all the participants for coming to see us and to wish them every success here; I know that they will give us all much food for thought. It gives me great pleasure to declare our conference open.